
Utánnnyomás a Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin, nemzetiségek néprajzából /2./ 1998 című tanulmánykötetből

Olosz Katalin

Örmény hagyomány a Magyar Szent Koronáról

Közismert tény, hogy a magyar történetírás mind a mai napig számtalan megoldatlan kérdéssel viaskodik. Különösen sok a homály a magyarság őstörténetét illetően, de sok vitára adott és ad alkalmat a honfoglalás és államalapítás korának vizsgálata is. A vitatott és mindmáig megoldatlan kérdések számát szaporítja a Magyar Szent Korona története is. Jóllehet több mint kétszáz éve foglalkoztatja a régészeket, történészeket, művészettörténészeket a magyar államiság jelképének tekintett korona titka, jóllehet több elgondolás is született a korona eredetéről, keletkezési koráról, zománcképeiről, szerkezetéről, megnyugtató módon egyik kérdés sem tisztázódott. Még csak azt sem sikerült egyértelműen bizonyítani, hogy a ma ismert Magyar Szent Korona azonos-e azzal a koronával, mellyel Szent Istvánt 1000. karácsonyán (vagy 1001. január elsején?) megkoronázták.

A koronával foglalkozó, könyvtárnyi szakirodalom ismertetésétől - már csak terjedelmi okok miatt is - eltekintünk ezúttal, csupán a későbbiek megértése érdekében jelezni kívánjuk - Kiszely István összefoglalása alapján (Kiszely 1996 II:737-780) - azokat a kérdéseket, melyek felvetődtek a koronával kapcsolatban, s melyeknek meggyőző és egyértelmű megválaszolásával az 1790-ben kezdődő koronavizsgálatok óta eltelt kétszáz év múlva is adós a történelmi-művészettörténeti kutatás.

Annak ellenére, hogy a korona titkát magyar szakemberek mellett német és amerikai kutatók is próbálták megfejteni, mindezidáig megválaszolatlanok maradtak e felbecsülhetetlen értékű műtárggyal kapcsolatos legfontosabb, alapvető kérdések. Nevezetesen az, hogy hol, mikor, ki, kinek és hogyan készítette a koronát. Vitatott már az is, hogy egységes alkotás-e, vagy pedig két különböző korú és rendeltetésű részből szerkesztették egybe. A korona kétnyelvűsége miatt ez utóbbi álláspont a gyakoribb, képviselői (Benda Kálmán, Fügedi Erik, Györffy György, Kovács Éva, Lovag Zsuzsa, Deér József) szerint a korona alsó része, az ún. „görög korona” eredetileg egy egyszerű, széles, drágakövekkel és képekkel díszített abroncs volt, e fölé helyezték később az ún. „latin koronát”. Abban viszont már eltérnek a kutatói vélemények, hogy a két rész egyike és másika mikor és kinek készült, mikor és hogyan került a magyar királyok fejére, mint ahogy eltérőek a vélemények abban is, hogy hol, milyen ötvösműhelyben készült a korona két része, mi volt az eredeti rendeltetése a keresztpántoknak, mikor és hol alakították zárttá a magyar koronát, ki volt a mai korona első tulajdonosa, stb.

A különböző hipotéziseket felvető és azokat bizonyítani próbáló kutatói álláspontok valamennyiében közös vonás azonban az, hogy a ma ismert korona két részének keletkezési korát a XI. és XIII. század közötti időre teszik mindannyian, s bizánci, illetve magyarországi vagy nyugat-európai ötvösműhely munkájának tekintik.

A történelmi, művészettörténeti és egyházi-liturgikus érvekre apelláló, történeti összehasonlító módszerrel folytatott vizsgálódások fenti eredményeit a közelmúltban új szempontú, ötvös-technikai kutatások vonták kétségbe, megingatva a koronával kapcsolatos, eddig legigazabbnak vélt elméleteket és vélekedéseket.

Az 1983. évi koronaszemle ötvös-csoportjának véleményét összegző Csomor Lajos arra a következtetésre jutott, hogy a Szent Korona egységesen tervezett és kivitelezett ötvösmű, mely lehetett mai formájában Szent István koronája. A három uralkodó (Konstantin, Dukász Mihály és Géza) zománcképe utólagosan került a koronára, így kormeghatározó értékük ezeknek a képeknek nem lehet. A korona szakmai-technológiai párhuzamainak vizsgálata

arról győzte meg az ötvös csoportot, hogy a Magyar Szent Korona nem lehet sem bizánci, sem nyugat-európai készítmény, technológiai előzményei az avarkori ötvösségben lelhetők fel, szakmai rokonai az Ottó-, Karoling-, illetve avar-korinak ismert ötvösművek között rejtőznek. Mindezekből arra következtettek, hogy a Magyar Szent Korona része volt annak a kincsgyűjteménynek, melyet Nagy Károly frank király zsákmányolt az avar kagánok kincstárából 795-796-ban, s egy olyan uralkodói ékszerkészletnek volt darabja, mely egyaránt tartalmazott szkíta-hun-avar, valamint keresztény jelképekkel készített darabokat.

Véleményük szerint a korona olyan belsőázsiai területen készülhetett, hol az ottani technológia találkozott a kereszténységgel. Legvalószínűbbnek tartják a Kaukázus vidékét. A korona zománcképeinek más kaukázusi zománcképekkel és régészeti leletekkel való összehasonlításából pedig arra következtettek, hogy a Magyar Szent Korona valószínűleg a Krisztus utáni IV. században készült (Csomor 1988).

Csomor Lajos és ötvös csoportjának eredményeire, a korona kaukázusi eredetének gondolatára építette *Szigeti István* a Szent Korona keletkezéséről szóló elméletét. Az aacheni magyar katolikus pap már régebben kialakult nézetét 1994-ben, majd 1995-ben publikálta *A Szent Korona titka címmel* (Szigeti 1994, 1995). Munkájának sarkalatos tétele az, hogy a Magyar Szent Korona eredetileg örmény keresztény koronának készült, melynek eszmei tervezője az örménység egyházatyja, pátriárkája, Luszaworits Gergely, a „Megvilágosító” lehetett. A 287-ben örmény királlyá koronázott III. Tiridatesz számára készült, aki Világosító Gergely gyógyító és térítő munkája nyomán 301-ben udvarával együtt megkeresztelkedett, a kereszténységet államvallássá nyilvánította, s Gergelyt az örmény egyház fejévé nevezte ki. Ekkor vált szükségessé egy új, keresztény korona készítése, mivel a pogány királyi hatalom érvényét veszítette. A korona - Szigeti szerint - a negyedik század elején készülhetett valahol a szasszanida kultúra nyugati határán, a mai Grúzia és Dagesztán területén lévő aranyműves műhelyben, hol a régészeti leletek tanúsága szerint akkor már ismerték a rekesz-zománc készítésének módját.

A korona örmény eredetére utal az a tény is, hogy tervezője a kis-ázsiai apostolok közül választott példaképeket a keresztény örmény királynak: az örmények által mindmáig főapostolként tisztelt, közöttük huzamosabb ideig térítő Bertalan vértanút, a Szkítiában és Frigiában térítő Fülöp apostolt, és Tamást, aki a szírek és örmények térítője volt. Ugyancsak a korona örmény eredetére vall zárt kupolás szerkezete, mely a kupolás örmény templom - Isten birodalma jelképének - gondolatkörére utal: a kupolában Isten, az ég angyalai és a szentek uralkodnak, lent, a templom alapterületén állnak a hívek. Ez Isten földi birodalma, melyre óvón borul a kupola, az égi hatalom. A korona ugyanezt az eszmeiséget fogalmazza meg. (Nyugaton az ilyen zárt korona ismeretlen volt, keleten a bizánci koronák hun-perzsa mintára készültek.)

A korona keletkezési idejére zománc-képecskéinek szentjei szolgálnak legbiztosabb adatokat - érvel Szigeti István. - Ezek a szentek mind a negyedik század elejéig szenvedtek vértanúságot, ezért a Korona sem jöhetett létre ennél az időpontnál hamarabb. Tekintettel arra, hogy Kozma és Damján vértanúhalála 303-ban volt, a Korona terminus post quemje 304-308 lehet. (A koronázás valamikor 307-308 táján történt.) A felső időhatárt az a tény határozza meg, hogy még az örmény írás kialakulása előtt kellett elkészülnie, mivel latin és görög nyelvűek a feliratok. Az örmény ábécét 406-ban alkották meg. Addig a szent iratokat görög vagy szír nyelven olvasták fel és tolmács segítségével ismertették a hívekkel. E korban tehát nem volt szokatlan a többnyelvűség a feliratokon sem. A korona „kétnyelvűsége” - summázza véleményét Szigeti István - a terület többnyelvűségére, az örmény írásbeliség hiányára, valamint Világosító Gergely görög, III. Tiridatesz latin műveltségére vezethető vissza .

A keresztény örmény állam csaknem másfél évszázadig állt fenn, ellenállva a környező nagyhatalmi törekvéseknek. 451-ben azonban, az awarairi csatában a szasszanidák (perzsák)

döntő csapást mértek az örményekre, megsemmisítették a teljes örmény hadsereget. „A történészek megemlítik - írj Szigeti István -, hogy a zsákmányhoz tartozott egy szemet sziporkáztató, drágaköves korona is. Megjegyzik, hogy ez akkor avar kézre került, mert a szasszanida herceghez csatlakozott az akkori avar hadak egy része is" (Szigeti 1994:24). Az avar kézre került korona további sorsát Szigeti István - Csomor Lajos következtetéseivel egybehangzóan - úgy vázolja, hogy az avarokkal 600 táján a Kárpát-medencébe jutott, majd amikor a VIII. század utolsó évtizedében Nagy Károly frank uralkodó legyőzte a mesés gazdagságú avarokat, kirabolta őket.

796-ban a győztes frank csapatok 15 szekér aranyat és ezüstöt zsákmányoltak. „Valószínű - véli Szigeti - hogy ezekkel a kincsekkel került Aachenbe a Szent Korona is. Ámbár az sem kizárt, hogy amikor Nagy Tundum kagán Aachenben hódoló látogatást tett - és megkeresztelkedett - 796-ban, a csodálatos ékszerek között egy drágamívű koronát is hozott az udvarba, amit hódolata jeléül felajánlott Károlynak" (Szigeti 1994:12). Nagy Károlyt aztán az avaroktól zsákmányolt (vagy kapott) koronával koronázta császárrá 800 karácsonyán III. Leó pápa, ki lekötelezettje volt Nagy Károlynak. Carolus Magnus 814. január huszadikán elhunyt, s még aznap el is temették, fején a királyi koronával. A frank császár teteme majd két évszázadon keresztül zavartalanul nyugodott az aacheni sírkamrában. Ez alatt az idő alatt feledésbe merült sírba helyezésének módja, de még a pontos helye is. 1000. tavaszán aztán III. Ottó (980-1002) német-római császár megkereste és feltörette elődje és példaképe sírját, magához vette a koronát, majd Rómába utazott és átadta a magával vitt koronát a pápának.

III. Ottó, István király barátja, fel kívánta újítani a német-római császárságot olyan formában, hogy annak területét kiterjeszti Közép- és Kelet-Európára is. Mindezt azonban nem erőszakkal, hanem diplomáciával kívánta elérni. E cél érdekében vitte a koronát Rómába, hogy István királyt a II. Szilveszter pápától kapott koronával koronázzák meg. Ha ugyanis a magyar király Ottótól kap koronát, annak hűbéresévé vált volna. Így került sor Esztergomban 1000. karácsonyán István koronázására.

Nem vagyok hivatott elbírálni Szigeti István állításainak történelmi hitelét. Laikus olvasóként azonban nekem úgy tűnik, hogy noha valószínű történetet mond el a Koronáról, s noha forrásokra támaszkodva mondja el ezt a történetet, mégis elmélete inkább logikai konstrukció, mint dokumentálható história. Szigeti semmi bizonyítékot nem tud felhozni arra, hogy az a korona, mely az örményektől az avarok kezére, majd évszázadok múlva az avaroktól Carolus Magnus fejére, s végül III. Ottó közreműködésével II. Szilveszter pápa kezéből István királyunk fejére került - egy és ugyanaz a korona lenne. Szigeti István művét nem is azért ismertetem, hogy a vele kapcsolatos laikus kételyeimet elmondjam. Még egyszer hangsúlyozni kívánom, hogy a történelmi mű bírálata nem az én tisztem. A Szent Korona történetéről írt Szigeti mű más vonatkozásban keltette fel érdeklődésemet: hatására felelevenedett bennem egy régi olvasmányélmény, melyet akkoriban, amikor kezembe került Berzenczey László emlékiratának egy bizonyos részlete, rendkívül különösnek és hihetetlennek tartottam.

A reformpolitikus Berzenczey László (1820-1884), az 1848-49-es forradalmi események székelyföldi kormánybiztosa, az általa szervezett huszárezred parancsnoka, az 1848. október 16-i agyagfalvi székely nemzetgyűlés összehívója és nagyhatású szónoka a világsi fegyverletétel után menekülni kényszerült, hiszen halálra ítélték és jelképesen felakasztották. Emlékiratában, melyet részben emigrációban (1855-56-ban), részben hazatérése után, 1867-ben írt, s a kiegyezést követően a marosvásárhelyi Székely Néplapban tett közzé (1867. május 25. - december 21. között), emigrációja első hónapjait beszéli el attól a naptól, mikor 1849. október utolsó éjszakáján Tölgyesnél átszökött a határon, s többhetes moldvai bujdosás után Galacnál (Galati) túljutott a Dunán, török földre ért, s december 22-én megérkezett a magyar emigráció első gyűjtőhelyére, Sumlára (Sumen, Bulgária). Élményei 1849 őszezteléről valók, de mint jeleztem, később írta le azokat, így hát némi torzulást szenvedhettek. A

törökországi (dobrudzsai) örmény partórral való találkozására emléket azonban aligha homályosította el az idő múlása, sorain másfél évtized távlatából is átsüt egykori meglepettségének, elképedésének hangulata.

Miután átjutott a Dunán, Galaccal átellenben, immár török földön Berzenczeynek egy örmény kávé (vendégfogadás) és egyben partór adott éjszakai szállást. A keresztény örmény első kérdése a bujdosó magyarhoz az volt, hogy szándékában áll-e áttérni a mohamedán hitre. Berzenczey - szerencséjére - nemmel válaszolt, mert - mint mondja, idézem tovább az emlékiratírót - „ha másként felelek, kidobott volna. Ugyanis most már kezdé kárhozható azon magyarokat, kik törökök lettek; s nemcsak kárhozható, de rájuk vonatkozólag még szitkozódék is. Szerinte ő és felei a magyarokat erős keresztényeknek tartják. Aztán kezdé fitogtatni, hogy ő írástudó, s ebből kifolyólag egyszer csak azon kérdéssel lép meg, hogy tudom-e, mikor jöttek az örmények Magyarországra? Határozott időre nem emlékezvén, tisztán nem felelheték, de mondtam, hogy ők jó hazafiak, s veszély idején mindig velünk tartanak.

- Meghiszem - mondá -, pedig a magyarok azt nem érdemlik meg az örményektől, mert nekik nagyban ártottak.

- Aztán kérdés: Igaz-e, hogy két szép és nagy örmény város van?

Erre, természetesen, igenlőleg felelek, s kedvem lett volna folytatni azon állítás körüli nézeteit, hogy a magyarok az örményeknek oly sokat ártottak; de gondolám, jobb lesz más napra hagyni, minthogy nagyon álmos valék. Emellett fejem fájt a mangáltól s a punci sem volt igen nagy hasznomra. Kérem tehát társamat, mutatna hálóhelyet. Meg is tevén, a kemence melletti padra mutatott. Aztán levéve a szegről a már említett bundát, a padra teríté s még egy párnát is adott. Végre csakugyan vetkezni kezdék. Ekkor ő két fegyvert vön le a falról, az egyiket tölteni kezdé. Kérdésemre, hogy mit akar a fegyverekkel, azt felelé, hogy ő is a helybeli örök egyike, s hogy sok csempészkedő rossz ember jön át a vízen, s ezek ellen az ember nem győz eleget örködni. Befejezésül azzal kérkedék, hogy itt az ő híre-tudta nélkül senki partra nem száll.

Elalvám, de nyugalomam nem lehet hosszasan, mert itt is, mint a hangábani első éjszakámon, ablakom alatti puskadurranás riaszta fel álomból. Talpra szöktem, s alig volt időm magamhoz jönni, már az örmény benn volt, kezében fegyverrel, szörnyen szitkozódva, hogy pár szökevény-embert elszalasztott; aztán bosszúját rajtam akarván kitölteni, felém fordul, mondván:

- Magyar te! tüstént megmondd, hol van az örmény korona?

Ez a kérdés csakugyan elég váratlan volt reám nézve, s én gondolatban azt kérdezém, részeg-e, vagy bolond. De ő folytatá:

- Úgy, úgy! elrablátok az örmény koronát, hanem meg is vert az öreg isten érte! Hej, sok kárt okoztatok ti nekünk, s azóta nincs is Örményország. Hol a korona?

Képzeltetni helyzetemet; nem tudtam, hol kezdjem, mit szóljak. Végre mégis dadogni kezdék, s mondtam, hogy én az örmény koronának hírére sem hallottam. De ő nem hagyott fel a beszéddel, hanem tovább folytatván, mondá, hogy midőn a magyarok Angorából a törökök által ide üzentek, magokkal hozták az érczemmi koronát. Tudákos egy ember lehetett: beszélt Harczos királyról, Szent Kulujról, s ki tudja, mi mindenről? De én kifáradván, határozottan mondtam, hogy elveszvé a magyar korona, mit tudom én, hol van az örmény korona?

- Mi az - kiált föl - elveszett a magyar korona?! tán bizon éppen az volt a mi koronánk?!... Igen, az az örmény korona volt, s ti elpusztítottátok!...

De egyszer csak lecsillapodván - kissé mégis parancsolólag - rendelé, hogy feküdjem le. A hallgatás nem sokáig tartott, ismét felfogá tárgyát, mondván:

- Eszerint nekünk nincs koronánk, elvesztettétek. Úgy büntet isten titeket, most már nektek sincs koronátok, vége Magyarisztánnak! (Magyarország) Már kóborolhattok ti is föl s alá a nagy világon, mint jómagunk.

Ezután ismét fegyvertöltéshez fogott s miután azt végzé, újra kiment, én pedig igyekeztem alunni.

Nagyon fáradt, nagyon felizgatott állapotban az ember ritkán élvezheti az álom jótékony-ságát. Ilyen állapotban bizonyos lázzal küzdünk, melyben valamely eszme ostromol, illuminálva vagy eltorzítva, az álmotünemények varázsai szerint, melyektől szabadulni képtelenek vagyunk; s képzelhetni, miképp akkor éjjel én is nagy utazásokat tevék Ararát, meg Sangara hegyei közt, Angora, Csangcera, Erцерum s az örmény korona körül. S hogy az egymást felváltó és egymást elmosó alakok közül ki nem maradhatott a Harczos király, mint amely név nekem tisztán magyarnak látszék, nagyon természetes. E szerint sem valóban elalunni, sem teljesen fölébredni nem tudván, természetesen reggel fáradtabb valék, mint azelőtt. De mivel bátorságban érzem magamat, s gazdám, ki korán felkelvén, magamra hagyott, csaknem délig hevertem; amaz ugyan néha befordult s beszélgeténk együtt, de most ő egészen más ember volt, mindenről szólott, csak Harczos király- vagy örmény koronáról nem. Ezen tárgyakat illetőleg szót sem csalhaték ki belőle, s látván, hogy azok emlegetése reá nézve kellemetlen, felhagyék az ilyesmikkel.

Hogy később ne legyen kénytelen újra e tárgyakra emlékezni - folytatja Berzenczey - jónak látom itt kis ugrást tenni Kutahiába, hová én később internáltattam, s hol sok örmény lakván, alkalmam volt az ott lévő papoktól kérdezősködni, habár kevés eredménnyel is. Tehát, mit a kutahiai örmény papoktól tanulék, ím, ebből áll: az ő állításuk szerint is a magyarok az örmények Stephonus [sic!] koronáját elvitték. Ezen szó: Stephanus [sic!], tesz görög egyházzolgát, s az illetők szerint ezen korona inkább az első keresztény korona volt, s mint ilyen, inkább vallási, mint politikai jelentőséggel bír". (Berzenczey 1867:257-258).

Noha Berzenczey nem szándékozott Emlékiratában visszatérni a korona kérdésére, szilisztriai görög-keresztény szállásadójával ismét szóba került a korona. Idézem újólaj Berzenczeyt:

„Mielőtt utazásom leírását folytatnám, meg kell említenem, hogy midőn szilisztriai derék görög gazdámnak előadám az angorai törökkel és az örmény kávéssali történetemet, s hogy az utolsó tőlem az örmény koronát követelé, ő felkiáltott:

- Óh, a nyomorultak! hiszen az nem török s nem is örmény, hanem görög dolog; a ti koronátok a pannajia, első keresztyén-görög korona.

Gondolám, Pannóniát akart mondani, s kimondám gondolatomat.

- Óh, nem! - felelé - Pannónia a szűzanyát jelenti, aki Konstantinápoly bevételekor személyesen küzdött érettünk, s a neki szentelt korona nálatok van.

Ismét egy új fordulat!... Hogy a magyar koronának alsó része görög korona, melyet Dukás Mihály adott I. Geyzának, s mint mondatik, Szent László forrasztott a Szent István koronájához, azt tudjuk, de nem lehet semmi értelmezést adni azon Pannajia koronára nézve, melynek viselője a görög tradíció szerint Konstantinápolyt meg fogja szabadítani egy húsvét napján. Magam a magyar koronát soha sem láttam - mivel csak eddigelő két koronázást értem: egyik alkalomkor gyermek, a másik megtörténetkor pedig még száműzetésben voltam - de Házmán Ferenc mondá, hogy karimájára van vésve: „Corona turcorum". Azt azonban elfelejtém megkérdezni, hogy a kettős koronának melyik karimáján? - De valószínűleg a konstantinápolyin, s e szerint a magyar korona: görög, török, sőt örmény is. Ezen körülmény méltó volna a komoly vizsgálatra" - zárja visszaemlékezését Berzenczey (BERZENCZEY 1867:302).

A Szent Korona titkát fürkésző Szigeti István munkájának recenzióját olvasva (Balassa 1996), majd az egész művet megismerve Berzenczey László emlékiratának ezek a részletei idéződtek fel bennem, s önkéntelenül is Anonymus jutott eszembe, aki nem tartotta sokra a „parasztok hamis meséit" és a „regösök csacsogó énekét", de művében egy helyen mégis kénytelen rájuk hivatkozik, hogy megerősítse állításait: „Háborúikat és egyéb hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regösök csacsogó énekeinek meg a

parasztok hamis meséinek, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni. Azonban némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én - írja Anonymus - mivel ezt a törtéíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztk hamis meséiből hallottam, azért jelen művembe nem akartam beleírni. " (idézi Pais Dezső fordításában Kósa 1980:14).

Meg kell vallanom, hogy akkor, amikor először olvastam Berzenczey Emlékiratának idézett részeit, Anonymushoz hasonlóan nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget a koronával kapcsolatban elmondottaknak, mivel - Anonymusszal szólva - a „törtéíróknak egyetlen könyvében sem találtam” ilyen irányú utalást. Szigeti István elméletének megismerése után azonban úgy ítélem meg, hogy több, mint elgondolkoztató a Berzenczey-émlékirat idevonatkozó részlete. Arra figyelmeztet, hogy százötven évvel ezelőtt az örmények körében elevenen élt annak a tudata, hogy az örmények koronája a magyarokhoz került. Élő történeti hagyomány lehetett, hiszen a Berzenczeyt befogadó örmény partőr, ahogy tudomást szerzett vendége magyar voltáról, csakhamar előhozakodott nemzete nagy sérelmével, melyet a magyarok okoztak az örmény korona elrablásával. Figyelemre méltó az is, hogy a török birodalom területén két helyen is hallott Berzenczey a magyar korona örmény voltáról, s méghozzá két, egymástól különböző társadalmi kategória képviselőitől. Éppen ez utal arra, hogy szájhagyományban és írástudók körében egyaránt ismert volt ez a történeti hagyomány. Igaz ugyan, hogy a partőr azzal kérkedett, hogy írni-olvasni tud, Berzenczey azt is elmondja róla, hogy „tudákos egy ember lehetett”, a leírásból azonban mégis arra következtethetünk, hogy az íratlan műveltség szájhagyományozó, nemzedékről nemzedékre örökített történeti tudásával szembesült Berzenczey a dunaparti vendégfogadás házában - az örmény nemzeti történelemmel kapcsolatos népi tudás egy darabkájával - , mely a jelek szerint elevenen élt a szétszóródott örménység körében.

Berzenczey - mint láttuk - korántsem osztotta Anonymus véleményét, nem becsülte le a szájhagyományban megőrzött történeti tudást, úgy ítélte meg, hogy érdemes volna alaposan megvizsgálni ezeket az információkat. A történeti szájhagyomány iránti érzékenységét, akárcsak a magyarság történelme iránti érdeklődését Berzenczey minden valószínűség szerint családjából vitte magával. A negyvennyolcas politikus annak a Cserey Miklósnak volt az unokája, aki mint erdélyi kormányzó tanácsos a Döbrentei Gábor körül szerveződő kolozsvári tudós körhöz tartozott a múlt század első évtizedeiben. A magyarok eredetét kutató, Kazinczyval levelező Csereyről dédunokája, Berzenczey István jegyezte fel, hogy, „mint guberniális consiliárius kis hivatalába maga mellé vette a Cserey okmánytárból azt, ami Erdélyben legrégebb volt, s mely egyedül volt olyan, melyben a szájhagyományi adatok feljegyezve voltak” [kiemelés tőlem: O.K.], azért, hogy megfelelő útmutatással láthassa el a hozzáforduló, keleti útjára készülő Kőrösi Csoma Sándort. (Jancsó 1942:542-543) (Felbecsülhetetlen kár, hogy Cserey Miklós kéziratosa munkája - együtt a Cserey-archívummal - a tűz martaléka lett Berzenczey Miklós monostorszegi birtokán.)

A „szájhagyományi adatok” megbecsülésére utal az a tény is, hogy Berzenczey - ahogy lehetősége nyílt rá - utána érdeklődött a hallottaknak, igyekezett hiteles történelmi forrásokat találni információi ellenőrzésére. Nem vetette el, mint hitelt nem érdemlő zagyva beszédet, a tudákos partőr kusza történeteit Harczos királyról, Szent Kulujról és az örmény korona elrablásáról, még ha nagyon is különösnek tündek azok számára. „Szájhagyományi adatokat” feljegyző nagyapjától tudhatta, hogy az íratlan műveltségben nemzedékről nemzedékre örökített történeti hagyományoknak lehet történelmi alapja, legfennebb - megfelelő források hiányában - hitelességük bizonyítása ütközik nehézségekbe. Azt is tudhatta nagyapjától, hogy a történelmi szájhagyományokban költészet és valóság gyakran olyan szoros ölekezésben, szimbiózisban él együtt századokon át, hogy nehéz kifejtetni belőlük a reális történelmi magot, de még ennek tudatában sem szabad közömbösen elmenni

mellettük. Ezért írja le részletesen az örmény partórral folytatott párbeszédét csakúgy, mint szilisztriai görög házigazdája kusza ismereteit a magyar koronáról, ezért nem restelli Kutahiában az örmény papoktól érdeklődni, vagy attól a Házmán Ferentől szerezni információkat, aki az első független magyar kormány államtitkáráként Szemere Bertalannal együtt menekítette és ásta el a Szent Koronát Orsovánál 1849 augusztusában, s akivel együtt ette a számkivetettek keserű kenyerét Kutahiában (Kovács 1894).

A magyar múlt, a magyar korona iránti természetes érdeklődésen túl a levert szabadságharcból menekülő Berzenczeyt mélyen érinthette és megrendíthette az örmény partórnek a koronával kapcsolatban megfogalmazott konklúziója is: ha ti, magyarok elvesztettétek a magyar koronát - ami eredetileg az örményeké volt - ugyanaz a sors vár rátok, mint az örményekre: vége Magyarisztánnak - Magyarországnak, hazátlanul fogtok kóborolni, szétszóródtok a nagyvilágban, ugyanúgy, mint az örmények.

Az indulatos szavakban az országot, a szuverén államiságot jelképező korona eszméje fogalmazódott meg - egy örmény fogadós szájából. Berzenczey ugyancsak jelképes értelemben beszélt a koronáról. Amikor úgy nyilatkozott, hogy elveszett a magyar korona, Magyarország vesztéről beszélt, ugyanúgy a korona-jelképpel mondta el a szabadságharc elbukását, a független magyar állam eltiprását.

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a Korona, mint a szabad, független ország jelképe, a magyar népköltészetben is megjelenik, még hozzá éppen a szabadságharc népköltészetében. A Kossuth Lajos kibujdosását elpanaszoló 48-49-es népdalok között találunk egy olyan típust, mely így szól Magyarország kormányzójának külföldre meneküléséről:

*Kossuth Lajos befogatta hat lovát,
Felülteté feleségét s inasát,
Leereszté hintájának fírhangját,
S abba vitte el a magyar koronát.*

(Sepsikőröspatak, Kanyaró Ferenc gyűjtése. EA.2276/188.sz.)

Egy székelykeresztúri töredék idevonatkozó része pedig így hangzik:

*Kossuth Lajos befogatta hat lovát,
S felültette feleségét, két fiát,
Kocsijának leereszté fírhangját,
Úgy vivék el a szép magyar koronát.
Mikor értek Törökország szélére
Lovok lába térdig mentek a vérbe.*

(Kanyaró Ferenc gyűjtése, EA.22761 189.sz.)

„Kossuth elbujdosásának legismertebb, ma is közkeletű nótája (...) - írja Dégh Linda erről a népdaltípusról - kifejezi azt a gondolatot, hogy Kossuth eltávozásával a magyar szabadságnak is bealkonyult. De azért nincs veszve minden: magával vitte (...) a magyar koronát. A korona volt a rendi Magyarország közjogának tanítása szerint a nemzeti szuverénitás jelképe a Habsburg-önkényuralommal szemben, és így került bele a parasztság köztudatába is. A nép Kossuthot a koronával várta vissza; így vált Kossuth és a korona együtt a nemzeti függetlenség jelképévé. Addig nem foglalhatja el senki Kossuth örökét, amíg a koronát meg nem szerzi, az pedig biztonságban van, nem kerülhet az ellenség kezébe.” (Dégh 1952:182).

Furcsa fintora a történelemnek, hogy a törökországi örmény Magyarországról várta vissza az örmény önálló államiság jelképét, a koronát, a magyar nép pedig Törökországból remélte Kossuth és a korona hazatérését, a nemzeti függetlenség elhozatalát. Egyiknek is, másiknak is a korona a nemzeti függetlenséget jelképezte. S még hozzá egy és ugyanaz a korona! Mi több,

a szilisztriai görög is attól a koronától várja Konstantinápoly török uralom alóli felszabadulását, melyet viselője egy húsvéton Magyarországról visz haza.

Mindezek láttán-hallatán elgondolkozhatunk azon, hogy vajon a történelem groteszk játéka-e e különös egyezés, vagy megszokott közép-kelet-európai história, hol a történelmi események hullámverésében a legkülönbözőbb népek, néptörzsek, népcsoportok sodródtak egymás mellé, kerekedtek egymás fölé, igázták le egyik a másikat, szövetkeztek egymással vagy éppen hadakoztak egymás ellen, békét kötöttek vagy gyűlölködtek a mindenkor nagy hatalmi törekvések szorításában, s a vérzivataros századok tapasztalatai minden népben kialakítottak egyfajta történelmi hagyományt: én-képet és ellenségképet, vélt vagy valós sérelmek, sikerek és kudarcok történelmi tudatát, és a népi emlékezet nem hagyta feledésbe menni, megőrizte csaknem napjainkig. Ily módon ugyanarról az eseményről, vagy ugyanarról a tárgyról a legkülönbözőbb történelmi tradíciók születtek és maradtak fenn Kelet-Európa népeinek körében, egymásnak ellentmondó vagy egymást támogató tartalommal - újabb színekkel dúsítva a sokszínű európai kultúrát.

Köszönetet mondunk

Csiky Zoltán országos örmény képviselőnek, hogy tiszteletdíját adományként rendszeresen az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek utalja át.

Köszönetet mondunk Lődy Györgyné, Gutmann József, Betegh Kamill, Gyarmati Éva, Karászi János és neje, valamint az Issekutz család adományozóknak a munkácsi Zrínyi Ilona könyvtár megsegítéséért. Az adományt eljuttattuk a Kárpátaljai Szövetség irodájába.

Köszönjük Dr. Zabulik László 2000 Ft adományát, amelyet az erdélyi magyarörmény közösségek részére kér eljuttatni.

Utánnnyomás a Mai Belváros c. Lap 2003. november 5-i számából

Kitüntetések a nemzet ünnepén Díszpolgárok: művészettörténész, orvos, főrabbi

Az önkormányzat egyik legmagasabb elismerése a Díszpolgári cím és Érdemkereszt kitüntetés. Azok részesülhetnek ebben, akik Belváros-Lipótváros javára kifejtett munkásságukkal, megbecsülést kiváltó tevékenységükkel hozzájárultak a kerület fejlődéséhez, gyarapodásához és hírnevének öregbítéséhez, Számos belvárosi polgár javaslata közül választotta ki, és szinte egyhangúlag döntött a testület az idei díszpolgárok személyéről - mondta ünnepi köszöntőjében Steiner Pál polgármester,

(Az EÖGY füzetek megjegyzése: a három díszpolgár Dr. Dávid Katalin, Prof. Dr. Papp Lajos, Raj Tamás; a számunkra fontos és közeli Dávid Katalint bemutató írást közöljük)

Dr. Dávid Katalin

Erdélyi gyökerű örmény hercegi család tagjaként 1923-ban Szegeden született. Esztétikából, művészettörténetből és középkori régészetből doktorált. Fiatalon megalapította a Művészettörténelmi Dokumentációs Központot, megteremtve ezzel a hazai modern művészettörténelmi kutatások bázisát. Nyugdíjba vonulásáig vezette az általa létrehozott egyházi gyűjtemények országos szakfelügyeletét. Nevéhez fűződik a Tel Avivban található világhírű Nahum Goldman Múzeum magyar kiállításának létrehozása. Munkásságát több száz magyar- és